

- ” Харченко І. Методично-змістові особливості реалізації педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2022. Том 10, № 1. С. 49-59. DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i1-006
- Kharchenko I. Metodychno-zmistovi osoblyvosti realizatsii pedahohichnoi systemy formuvannia kultury profesiinoi komunikatsii maibutnikh fakhivtsiv z ekonomiky [Methodological and substantial features of implementation pedagogical system for forming a culture of professional communication future economic specialists]. *Osvida. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2022. Vol. 10, № 1. S. 49-59. DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i1-006

УДК 378.147:[378.046-021.64:33-051]:005.336.2-028.45

DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i1-006

Інна ХАРЧЕНКО

Сумський національний аграрний університет, Суми, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-3401-3251>

kharchenko-inna@ukr.net

МЕТОДИЧНО-ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ

Анотація. Запропоновано практичне розв'язання проблеми формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО через увиразнення методично-змістових особливостей реалізації педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки. Для формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах ІОС ЗВО важливими є курси економічного спрямування, які впливають на формування фахової термінології, здатність оперувати й сприймати фаховий матеріал та рівень сформованості процедурної складової культури професійної комунікації, а також курси української мови (за професійним спрямуванням), «Культура професійного мовлення», «Медіаграмотність», «Інформаційно-комунікаційні технології», «Цифрові технології в галузі», завдяки яким відбувається формування аксіологічної, теоретичної, професійно-термінологічної та особистісної складових. Показано, що їх вивчення відбувається в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО через розробку електронних курсів, використання інформаційних технологій (електронних, дистанційних, мобільних) для спілкування, організації онлайн навчання і самонавчання. За результатами дослідження сформульовано практичні рекомендації викладачам для формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО: робити постійні ціннісні настанови та мотивувати майбутніх фахівців з економіки до якісної професійної комунікації; сприяти усвідомленню студентами мовних цінностей суспільства; здійснювати активний пошук нових активних і інтерактивних методів і прийомів навчання з урахуванням розвитку ІТ-засобів та можливостей самого інформаційно-освітнього середовища ЗВО; гнучко використовувати групові форми навчання; активно використовувати сюжетні завдання (кейси) для розвитку навичок професійної комунікації; організувати наскрізне навчання мови за рахунок міжкафедральних зв'язків.

Ключові слова: культура професійної комунікації; професійна комунікація; майбутні фахівці з економіки; формування культури професійної комунікації; інформаційно-освітнє середовище; професійна освіта; культура.

Inna KHARCHENKO

Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-3401-3251>

kharchenko-inna@ukr.net

METHODOLOGICAL AND SUBSTANTIAL FEATURES OF IMPLEMENTATION PEDAGOGICAL SYSTEM FOR FORMING A CULTURE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION FUTURE ECONOMIC SPECIALISTS

Abstract. A practical solution to the problem of forming the culture of professional communication of future specialists in economics in the conditions of the informational and educational environment of higher educational institutions is proposed through the expression of methodological and content features of the implementation of the pedagogical system of forming the culture of professional communication of future specialists in economics. For the formation of the culture of professional communication of future specialists in economics in the conditions, courses in economic orientation are important, which influence the formation of professional terminology, the ability to operate and perceive professional material, and the level of formation of the procedural component of the culture of professional communication, as well as Ukrainian language courses (for professional orientation), "Culture of professional speech", "Media literacy", "Information and communication technologies", "Digital technologies in the industry", thanks to which axiological, theoretical, professional-terminological and personal components are formed. It is shown that their study takes place in the information and educational environment of higher education institutions through the development of electronic courses, the use of information technologies (electronic, remote, mobile) for communication, the organization of online training, and self-study. Based on the results of the study, practical recommendations were formulated for teachers for the formation of the culture of professional communication of future economics specialists in the conditions of the information and educational environment of higher education institutions: to make permanent value instructions and motivate future economics specialists to high-quality professional communication; promote students' awareness of the linguistic values of society; to carry out an active search for new active \interactive methods and methods of learning, taking into account the development of IT tools and the possibilities of the information and educational environment of higher education institutions; flexibly use group forms of training; actively use story tasks (cases) to develop professional communication skills; to organize end-to-end language training due to interdepartmental connections.

Keywords: culture of professional communication; professional communication; future specialists in economics; formation of a culture of professional communication; informational and educational environment; professional education; culture.

Постановка проблеми. З огляду на підвищені вимоги сучасного ринку праці до економістів, що зумовлені активним розвитком науково-технічного прогресу, рівнем економічного розвитку країни, темпами інфляції, конкуренцією на світовому ринку, політичною нестабільністю та соціокультурними факторами, особливого значення набуває культура професійної комунікації фахівця з економіки як складова його загальної професійної культури.

Аналіз актуальних досліджень. Важливими для вирішення проблеми формування культури професійної комунікації фахівців, є наукові результати, пов'язані з [1-25]: формуванням і розвитком: мовної та мовленнєвої культури (А. Богуш, Н. Голуб, С. Єрмоленко, Л. Струганець та ін.), професійної культури (І. Іванова, Л. Максимова, Л. Фільштейн та ін.), інформаційної культури (В. Кравець, В. Кухаренко, Ю. Рамський та ін.), культури спілкування (С. Сапожников, І. Сайтарли, М. Стахів, Я. Радевич-Вінницький, Т. Чмут та ін.); визначенням психолого-педагогічних засад і теоретичних моделей професійної підготовки фахівців економічної галузі в Україні (М. Артюшина, Н. Кошелева, Ю. Ткач та ін.); теоретичних основ підготовки майбутніх економістів (Г. Дутка, А. Колот, О. Набока та ін.) та наступності вищої економічної освіти (М. Левочко, О. Шпак та ін.); особливостями: професійної підготовки економістів у контексті полікультурності (А. Загородня, С. Сисоєва, Н. Якса, М. Яковіцька та ін.); формування професійної компетентності фахівців економічного профілю (Н. Баловсяк, О. Гончарова, Л. Отрощенко, І. Полещук, О. Романовський та ін.); сутністю освітнього середовища (К. Приходченко, С. Савченко та ін.); електронного освітнього середовища (В. Биков, Р. Гуревич, Р. Клопов та ін.); феноменом оздоровчого середовища закладу освіти (О. Момот, С. Омельченко, Т. Осадченко та ін.); створенням освітнього середовища закладу освіти (А. Веряєв, І. Гевко, Н. Гонтаровська, А. Данилюк, В. Комісаров та ін.).

Для вирішення проблеми формування культури професійної комунікації фахівців з економіки в межах їхньої професійної підготовки важливими є наукові праці, пов'язані з професійною мовною та мовленнєвою підготовкою майбутніх фахівців різних спеціальностей як складовою їхньої професійної культури: професійно-мовленнєва підготовка: майбутніх філологів (В. Бадер, Л. Мацько, А. Надолинська, О. Семенов, І. Соколова та ін.); майбутніх фахівців нефілологічного профілю (Л. Барановська, О. Загородня, Л. Прокопенко, В. Черевко, І. Ярошук та ін.); майбутніх учителів іноземних мов (О. Бігич, С. Ніколаєва та ін.); перекладачів (Ю. Друзь, І. Кочергін, О. Попова, О. Селіванова та ін.); підготовка майбутніх вихователів до навчання дітей української мови (А. Богуш, Т. Котик, О. Трифонова та ін.); комунікативно-мовленнєвий супровід професійної підготовки майбутніх фахівців і становлення україномовної особистості майбутніх фахівців (Д. Голдевська, О. Трифонова, М. Черкасов, Н. Шумарова та ін.).

Узагальнення результатів наукових досліджень дає підстави стверджувати, що у педагогічній теорії й практиці накопичено значний досвід вирішення проблем, пов'язаних з мовною і професійною підготовкою майбутніх фахівців з економіки, використанням інформаційних ресурсів закладу освіти для її організації та супроводу. Натомість у вітчизняній професійній освіті бракує комплексних досліджень, присвячених проблемі формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО загалом і методично-змістовим особливостям реалізації педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Мета статті полягає в уявленні методично-змістових особливостей реалізації педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань на різних етапах наукового пошуку було використано комплекс наукових методів:

а) *теоретичні*, спрямовані на здобуття об'єктивних даних та висновків щодо специфіки предмета дослідження, – історичний, функціональний та структурний аналіз процесу формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО; термінологічний аналіз для уточнення тезаурусу дослідження; структурно-логічний аналіз для визначення сутності і структури понять „культура професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки”, „формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО”, „інформаційно-освітнє середовище ЗВО”, розробки критеріїв і показників сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО; узагальнення та екстраполяція наукових результатів з проблеми дослідження, одержаних у процесі вивчення філософської, психологічної, соціологічної, педагогічної наукової літератури для розробки теоретико-практичних засад формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО; педагогічне проектування для розробки педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО;

б) *емпіричні*, зорієнтовані на безпосереднє практичне вивчення досліджуваних явищ, – спостереження за освітнім процесом у закладах вищої освіти, узагальнення практики функціонування інформаційно-освітнього середовища ЗВО та педагогічного досвіду викладачів, бесіди зі студентами, викладачами, фахівцями економічної сфери для визначення методичних засад формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Термінологічний аналіз сутності поняття „комунікація”, а також наявних комунікативних моделей дав підстави для висновку, що комунікація – це складний процес установлення й налагодження взаєморозуміння між партнерами за допомогою спілкування (вербальними й невербальними засобами). Встановлено, що дефініцією „комунікація” позначається процес обміну думками, даними та емоціями у процесі взаємодії людей через засоби мови і мовлення. Поняття „комунікація” не може існувати поза межами культури, оскільки культура, як і комунікація, є явищем соціальним. Натомість поняття „культура” є фундаментальним і вивчається низкою гуманітарних наук (філософією, історією, психологією, соціологією, антропологією, країнознавством, культурологією, етнологією, археологією, мистецтвознавством, лінгвістикою, семіотикою та ін.), а тому наявні різні підходи щодо тлумачення поняття „культура” (соціологічний, історичний, нормативний, психологічний, дидактичний, антропологічний).

Культуру професійної комунікації майбутнього фахівця з економіки визначено як складову професійної культури, яка необхідна фахівцю з економіки для ефективного здійснення комунікативної діяльності та проявляється в позитивному особистісному ставленні до комунікативної взаємодії, досконалому володінні комплексом загальних і спеціальних знань, нормами мови й мовлення та вміннях їх коректного застосування у процесі передачі думки в усіх видах фахового спілкування [27].

Культура професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки має нетривіальну структуру і розглядається як єдність *аксіологічного* (ціннісні установки та мотиви професійно комунікувати), *теоретичного* (уявлення майбутніх економістів про систему мови та знання правил мови і мовлення), *професійно-термінологічного* (уміння користуватися економічною термінологією, економічною мовою з професійною метою та для розуміння мовлення інших), *процедурного* (здатність користуватися мовою як засобом спілкування у різних професійних ситуаціях), *особистісного* (здатність до рефлексії професійної комунікації) компонентів.

Формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки розглядаємо як спеціально організований, професійно орієнтований освітній процес, результатом якого є утворення ціннісних установок та мотивів здійснювати комунікативну діяльність, набуття загальних і спеціальних (фахових, мовних, мовленнєвих) знань, умінь користуватися фаховою термінологією у професійних цілях, набуття здатності користуватися мовою як засобом спілкування у різних професійних ситуаціях, а також здатності до рефлексії у професійній комунікації.

За результатами аналізу наукових робіт обґрунтовано *педагогічну систему формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО* як динамічно функціональний комплекс діалектично пов’язаних між собою підсистем, що створюють оптимальні умови для утворення ціннісних установок і мотивів здійснення комунікативної діяльності, набуття студентами загальних і спеціальних (фахових, мовних, мовленнєвих) знань, умінь користуватися фаховою термінологією у професійних цілях, набуття здатності користуватися мовою як засобом спілкування у різних професійних ситуаціях, а також здатності до рефлексії у професійній комунікації.

Проектування педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО здійснювалося відповідно до робочих навчальних планів підготовки економістів, де описано зміст професійної підготовки, мета, структуру й форми організації навчального процесу.

Зміст навчального плану підготовки бакалаврів спеціальності 051 «Економіка» передбачає засвоєння майбутніми бакалаврами з економіки предметів, що входять до циклу природничо-наукових та загальноекономічних дисциплін, а також дисциплін, які складають цикли професійної та практичної підготовки.

На першому курсі вивчаються дисципліни, покликані більшою мірою дати математичну і загальну економічну підготовку. Освітні компоненти покликані сформувати у студентів уявлення про специфіку майбутньої професійної діяльності та загальні принципи і закони функціонування економічної сфери.

На другому і третьому курсі, як правило, поступово збільшується кількість дисциплін професійного спрямування. Їх вивчення орієнтовано на розвиток системного мислення та опанування фахового інструментарію майбутніх економістів.

На четвертому курсі крім набуття теоретичних знань додається практичний акцент у підготовці – є можливість в умовах реальної практики перевірити рівень одержаних знань та вмінь.

Нами виокремлено дисципліни, які найбільше впливають на формування складових культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки (табл. 1).

Таблиця 1.

Формування складових культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки під час вивчення фахових дисциплін

Складова КПК	Навчальна дисципліна
Аксіологічна	«Основи економічної науки», «Вступу до фаху: основ професійної діяльності економіста», «Основи бізнесу»
Теоретична	«Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформатика», спецкурс «Основи культури спілкування»
Професійно-термінологічна	«Економетрія», «Економіка підприємства», «Бухгалтерський облік», «Мікроекономіка», «Макроекономіка», «Регіональна економіка», «Підприємництво», спецкурси «Культура професійного мовлення», «Медіаграмотність»
Процедурна	«Методи і засоби інтелектуального аналізу даних», «Правове регулювання господарської діяльності», «Маркетинг», «Державне регулювання економіки», «Економічна кібернетика», «Економетрика», «Ризикологія», «Економіка праці і соціально-трудові відносини», «Гроші та кредит», «Імітаційне моделювання економічних систем», «Моделі економічної динаміки», «Системи прийняття рішень», «Прикладні моделі економічних процесів»
Особистісна	«Моніторинг ІТ-технологій», «Інтернет-технології в бізнесі»

Водночас зазначимо, що цей перелік не є однозначним, оскільки при вивченні дисциплін можуть бути задіяні різні прийоми, методи, міжпредметні зв'язки тощо, які комплексно можуть впливати і на формування інших складових культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки.

Формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах ІОС ЗВО відбувається протягом трьох умовних етапів (рис.1).

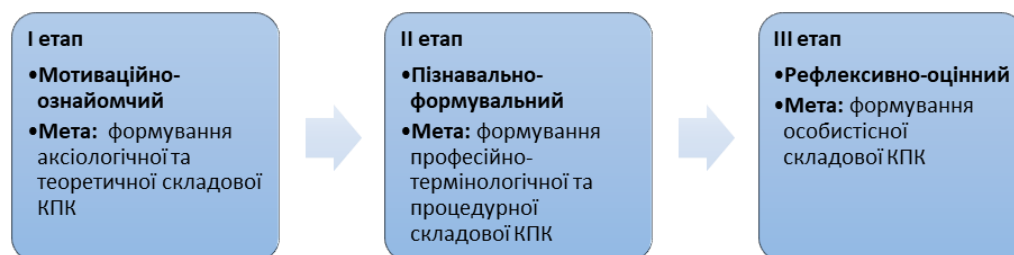

Рис. 1. Етапи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки

Мотиваційно-ознайомчий етап реалізується через зміст навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформатика», спецкурсів «Інформатика», «Основи культури спілкування». На цьому етапі відбувається усвідомлення важливості комунікативної культури для професійної діяльності на основі високої мотивації та ціннісних орієнтацій, підвищується рівень загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності студентів, відбувається вибір комунікативно виправданих мовних засобів, послугоування різними типами словників; оволодіння навичками письмового перекладу текстів наукового стилю українською мовою; поглиблення знань про граматичну структуру української мови; формування умінь редагування, коригування та перекладу наукових текстів. У цей час формуються більшою мірою аксіологічна та теоретична складові культури професійної комунікації майбутнього фахівця з економіки в умовах ІОС ЗВО.

Пізнавально-формувальний етап реалізується через зміст навчальних дисциплін та спецкурсів «Культура професійного мовлення», «Медіаграмотність», через зміст фахових дисциплін та використання обраних засобів, форм та методів навчання. На цьому етапі відбувається більшою мірою формування професійно-термінологічної та процедурної складових культури професійної комунікації майбутнього фахівця з економіки в умовах ІОС ЗВО.

Рефлексивно-оцінний етап реалізується через зміст фахових навчальних дисциплін, що сприяють накопиченню досвіду культури професійної комунікації, пов'язаного з майбутньою професійною діяльністю економіста. Формується рефлексивне ставлення до професійної діяльності та її комунікативної складової; наявність потреби розвитку професійно-комунікативних якостей, прагнення до професійного та особистісного зростання, підвищення власного професійного статусу; залучення до комунікативної активності з метою розвитку професійно-комунікативних якостей; стимулювання особистісно-професійної самостійності та творчих здібностей в процесі формування

культури професійної комунікації з метою забезпечення рефлексивного аналізу майбутніми фахівцями з економіки власних комунікативних можливостей. На цьому етапі відбувається формування особистісної складової культури професійної комунікації майбутнього фахівця з економіки в умовах ІОС ЗВО.

Зупинимось більш детально на змісті дисциплін, вивчення яких найбільше впливає на формування складових культури професійної комунікації фахівців з економіки в умовах ІОС ЗВО.

Робоча програма дисципліни «Українська мова» передбачає знайомство студентів з основними правилами мови і вимови, фахового мовлення у галузі економіки, виявлення специфіки використання усної і писемної форм сучасної української мови у відповідності до обраного фаху, практика володіння лексикою і термінологією економічної галузі, напрацювання навичок оформлення ділової документації, розвиток практичних навичок професійного спілкування у межах майбутньої професійної діяльності.

Предмет курсу не є тривіальним, оскільки не є простою професійною мовленнєвою діяльністю фахівців економічних спеціальностей. Завдання дисципліни пов'язані з обґрунтуванням важливості культури професійної комунікації, вихованням мовного чуття на основі знання мовних норм, розвитком володіння українською мовою для розуміння матеріалу фундаментальних, загальних економічних і професійно орієнтованих дисциплін, розвитком практичних навичок використання мовних правил у професійному спілкуванні та ведення ділової документації.

Досягнення мети можливе з використанням розробленого навчально-методичного забезпечення, зокрема, розвиток у майбутніх фахівців культури професійної комунікації можливий завдяки розробленим та виданим навчальним посібникам з україномовних курсів, введенню до освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів нормативних або вибіркового навчальних дисциплін «Українська мова за економічним спрямуванням», «Українська мова сучасного економіста», «Ораторське мистецтво» тощо.

Практична частина вивчення дисципліни розпочинається з огляду теоретичних засад курсу, аналізу функцій мови у розвиненому економічно суспільстві загалом та функцій мови професійного спілкування, важливості культури професійної комунікації та впливу мови і мовлення на її формування й розвиток, обґрунтування необхідності її викладання для фахівців економічної галузі, здобутках загального й українського мовознавства та інших українознавчих наук і навчальних дисциплін. Висвітлення зазначених питань подається з позиції сучасного українського мовознавства крізь призму мовних норм, жанрів усного та писемного мовлення, теорії стилів. Особливу увагу акцентуємо на культурі мови і мовлення, формуванні навичок професійного спілкування. Варто звернути увагу на поширені терміни, сленг, роль словників у розвитку мовних і мовленнєвих навичок студентів, засвоєнні лексики й економічної термінології у фаховому спілкуванні.

Під час вивчення дисциплін актуалізуються знання шкільного курсу української мови, підвищується загальнокультурний та інтелектуальний рівень особистості; набувають розвитку мовно-стилістичні знання, напрацьовуються навички культури професійного спілкування через розвиток знань про норми літературної мови, вдосконалюються знання в галузі орфографії, пунктуації та вживаних термінів у фаховому електронному спілкуванні та документообігу.

За результатами вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти набудуть наступні уявлення, знання, навички та уміння (рис.2).

Бачимо змістовим наповненням наступні теми вивчення дисципліни [28].

1. Ключові поняття курсу. Мова професійного спілкування. Ділова українська мова. Ділове українське мовлення. Професійна комунікація. Культура професійної комунікації. Мета та завдання дисципліни для економічної професійної підготовки. Значення мови для розвитку економічної галузі країни.

2. Мови світу, генетична й типологічна спорідненість східнослов'янських мов. Становлення української мови. Загальна характеристика мови періоду Київської Русі. Старослов'янська мова. Феномен Івана Котляревського у формуванні й розвитку української народної мови. Значення творчості Тараса Шевченка у становленні української мови.

3. Живі мови. Штучні мови. Мертві мови. Функції мови. Правовий статус мов та юридичний спектр їх взаємодії. Статус української мови та інших мов в Україні та за її межами. Ознаки державності української мови. Закон України про мову. Закон України про вищу освіту і статус української мови в ньому. Мовна політика в Україні та за її межами.

4. Лінгвістичні прикмети країн з поліетнічним складом. Монолінгвізм, білінгвізм, полілінгвізм, їхня характеристика. Стилістичні характеристики мови і мовлення регіонів України. Змішування мов. Інтерференція, трансферація та психолінгвістичні механізми змішування мов. Дивергенція, конвергенція мов. Суржик як мовленнєве явище (тлумачення поняття, причини виникнення, приклади, ставлення до нього). Корекція суржикових текстів. Стилістичне редагування, лексичні, морфологічні, словотвірні, фразеологічні, синтаксичні та логічні помилки.

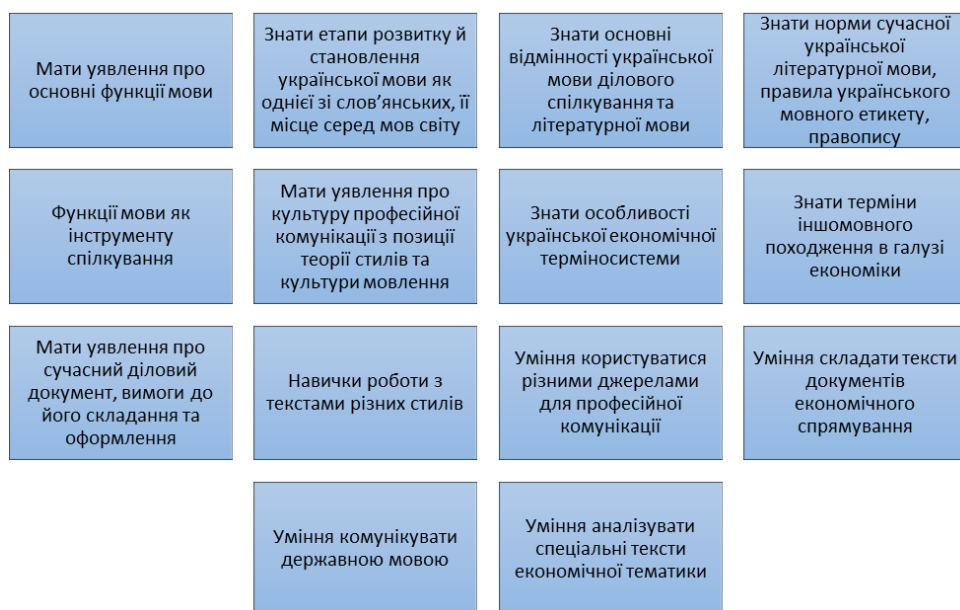

Рис.2. Результатами вивчення дисципліни «Українська мова» у вимірах уявлень, знань та умінь

5. Шляхи формування мовної компетентності фахівця з економіки. Типові помилки мовленнєвої поведінки і шляхи їх подолання. Боротьба із засміченням мовлення лайкою та брутальними виразами. Типи мовленнєвих помилок героїв сучасної української літератури. Мовний світ сучасної української літератури.

6. Мова і суспільство. Загальнонародна мова. Літературна мова. Норми української мови. Правописні норми та проблеми української мови. Характеристика нового правопису української мови. Шляхи формування лексичного та фразеологічного багатства української мови. Мовні стереотипи (етикетні вислови, мовні кліше, терміни і професіоналізми).

7. Слова та фразеологізми економічного спрямування (згідно з термінологічним словником-мінімумом для економістів) та їх тлумачення. Онім, діалектизм, професіоналізм, жаргонізм, арготизм, табу, варваризм, інтернаціоналізм, неологізм, історизм, архаїзм, евфемізм, фразеологізм. Синоніми, антоніми, полісемії, омоніми, пароніми. Особливості перекладу українською мовою іншомовних (зокрема, російських) слів та фразем.

8. Поняття мови і мовлення. Типи мовлення: усне, писемне. Основні вимоги до мовлення. Загальна характеристика й відмінності стилів мови і мовлення. Нейтральний стиль мовлення. Стили книжного мовлення: науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, конфесійний, художній. Стили розмовного мовлення: науковий, розмовно-побутовий, світський.

9. Культура суспільства, культура людини, культура професійного спілкування. Культура професійної комунікації. Вплив мови та літератури на формування загальної культури особистості. Мовний етикет. Паралінгвістичні засоби у діловому спілкуванні. Мовлення під час ділової телефонної розмови. Етикет ділового листування. Дипломатичний мовленнєвий етикет [29].

Отже, сприймаючи предметом вивчення курсу українську мову з акцентом на економічну галузь, значну увагу під час його опанування слід приділити не лише засвоєнню студентами правил української мови та мовлення, а й додатково звернути увагу на стереотипи комунікацій фахівця економічної галузі, оскільки культура професійної комунікації економіста є не лише відображенням його освіти й вихованості, а й рівня його праці і культури взаємин у повсякденному спілкуванні від приватного до спілкування у професійній площині.

При цьому важливим є вироблення ціннісного ставлення до спілкування як засобу міжособистісної взаємодії та з'ясування вимог до комунікативної діяльності фахівців з економіки. Усвідомлення значущості культури професійної комунікації у професійній діяльності фахівця з економіки та необхідності її вдосконалення зумовлює виникнення потреби отримання певних знань.

Також важливо використовувати міжпредметні зв'язки, що сприяють організації пізнавальної діяльності студентів. За рахунок відбору змісту дисциплін міжпредметного характеру забезпечується співвіднесення і взаємодоповнення комунікативних знань і вмінь студентів із різних предметів та їх узагальнення. Цілеспрямоване використання міжпредметних зв'язків впливає на активізацію пізнавального процесу, в результаті якого комунікативні знання набувають системності та актуалізується світоглядна спрямованість пізнавальних інтересів учнів, творчо розвивається особистість.

Наприклад, для реалізації міжпредметних зв'язків до завдання на складання словника фінансово-економічних термінів доцільно запропонувати такі завдання для самостійного виконання [30].

Завдання 1. Випишіть у три колонки прості, складні та складені терміни. З початкових літер слів кожного стовпчика прочитайте економічний термін.

Елімінування, комісія, векселедавець, майнове страхування, облігація, емісія цінних паперів, нетто-ставка, нарахування, економетрія, нейтральність грошей, економічний ефект, самоокупність, оренда, майно, орендодавець, дилерська діяльність, крос-дефолт, інвестиція, журнал обліку, маркетингове дослідження, кредитор, елемент збитковості страхової суми, накопичена заборгованість, амортизація, торговий асортимент.

Завдання 2. Випишіть у дві колонки багатозначні й однозначні терміни, поясніть їхнє значення. З початкових літер слів кожного стовпчика прочитайте економічний термін. Поясніть значення утворених термінів.

Витрати, контрабанда, вторинний документ, лаж, наймач, емісія, арбітраж, самоліквідність, оприбуткування, депозит, каско.

Завдання 3. Поясніть значення омонімів (економічних термінів і загальноживаних слів чи термінів інших галузей)

гурт, депо, ін'єкція, компанія, префікс, пульт, ринг.

Завдання 4. Поясніть значення омографів *кредит* і *кредіт*. Утворіть речення з цими термінами.

Завдання 5. Доберіть українські синоніми до запозичених термінів.

абсорбція, авантаж, акцепт, асоціація, аудит, аукціон, бартер, бізнесмен, брокер, дебет, декларація, декорт, дефіцит, дивіденд, дилер, дотація, експорт, ембарго, емісія, імпорт, інвестиція, індекс, інновація, калькуляція, контрибуція, кредіт, легалізація, маркетинг, менеджмент, оферта, паритет, преференція, претензія, премія, процент, рабат, ранг, реєстр, резерв, рейтинг, реквізиція, рекет, рекламація, ремісія, рентабельність, референція, своп, субсидія, шопінг, штраф

Завдання 6. Доберіть синоніми до українських термінів.

дохід, витрати, запас, збитки, збут, мито, обіг, перелік, скасування, стягнення, управління

Завдання 7. Доберіть антоніми до термінів.

активи, антидемпінгове мито, безстроковий вклад, бруто, векселедавець, відкрита біржа, внутрішній борг, гуртовий покупець, гурт, дебет, зниження ціни, комерційна організація, купівля, неплатоспроможність, пасивний рахунок, підвищення валютного курсу, попит, роздрібний продаж

Завдання 8. Поясніть значення термінів-паронімів.

абонент – абонемент, адрес – адреса, акредитувати – кредитувати, акт – актив, акцесія – акція, база – базис, гонорант – гонорат, гурт – гурт, економічний – економний, жирант – жират, запас – запис, індосант – індосат, інфляція – рефляція, консигнант – консигнатор – консигнація, профіт – профіцит, референція – преференція, свіфт – своп – свопінг, споживчий – споживний, трасант – трасат – траст, трейдер – трейдинг

Завдання 9. Складіть діалог, використовуючи жаргонізми зі сфери економіки.

бабки (гроші), бакси (американські долари), бестселер (біржовий товар, що має великий попит), бики (біржові спекулянти, що підвищують курс цінних паперів), бігунець (переказний вексель), брудні гроші (незаконно зароблені гроші), вал (валова продукція), ведмеді (біржові спекулянти, що отримують прибуток завдяки зниженню ціни), вівця (біржовий спекулянт, що веде гру наосліп, без аналізу ситуації), відмивання грошей (легалізація одержаних незаконним шляхом грошей), голубі фішки (акції найприбутковіших підприємств), жирний кіт (фірма, що отримує надприбутки), капуста (гроші), морква (акції для службовців підприємства, які надають їм з метою зацікавленості в роботі), човники (торговці, що закупають товар гуртом на дешевих закордонних ринках і постачають їх на вітчизняні ринки)

Завдання 10. Випишіть у дві колонки українські та запозичені терміни. З початкових літер слів кожного стовпчика прочитайте фразеологічний зворот і поясніть його значення.

Гривня, диференція, оренда, рахунок, опис майна, рейтинг, швидкість обігу грошей, овернайт, істотна участь, гіперінфляція, офшор, недоплата, економічна вигода, податок, юрисдикція, аудиторська вибірка, цедент, хижацьке ціноутворення, інкасація, надходження, угода, номінал, онколь, тіньова заробітна плата, юстиція

Завдання 11. Визначте спосіб творення українських термінів, назвіть словотвірні засоби.

банкрутство, безробіття, благодійний фонд, благодійство, боржник, валовий національний продукт, вартість, ВВП, векселедержатель, вигодонабувач, використання, викуп, винагорода, виплата, випуск, виторг, витяг, відомість, відшкодування, відтермінування, вклад, власник, внесок, готівка, декларування, доброчинність, договір, дохід, заборгованість, залишок, запас, надписувач, надприбуток, національне багатство, НБУ, недоплата, ножиці (порушення співвідношень цін на окремі групи товарів), обіг, облік, ПДВ, ПФУ, собівартість

Завдання 12. Розкрийте значення фразеологізмів.

втеча від грошей, жертва поздовжньої пилки, загинати ціну, заламувати ціну, зводити кінці з кінцями, знати ціну, зняття вершків, золоті наручники, ламати ціну, набивати ціну, повітряна яма, позолотити руку, рука руку мие, хижацьке ціноутворення, чорний ринок

Завдання 13. Утворіть форми родового відмінка однини. Наведіть правило, згідно з яким терміни набувають закінчення *-а (-я)* або *-у (-ю)*.

Акредитив, баланс, бізнес, борг, кредитний білет, вексель, відсоток, гурт, дебет, делістинг, демпінг, дериватив, дефіцит, документ, договір постачання, дохід, ексцедент, євроринок, залік, золотий запас, індекс споживчих цін, індосамент, індосант, інкасатор, комісіонер, контроль, концерн, лізинг, ліміт, лістинг, маркетинг, менеджмент, номінал, опціон, платіж, продаж, рахунок, реєстр, рейтинг, рестарт, ринок, свіфт, своп, селенг, сертифікат, страховий ризик, страхувальник, тариф, тендер, термін кредиту, економічний термін, факторинг, фонд, форс-мажор, чек, штраф, ярмарок

Завдання 14. Виправте, де потрібно, орфографічні помилки в термінах.

авто-каско, ажітаж, ануїтет, афорт, банк гарант, банкрут, безкоштовна акція, бізнесплан, брутто за нето, бугалтер, бутік, бюджет, б'юро, вексельне дос'є, внутрішньо-банківська платіжна система, ексцидент, девідент, дистрибутор, деферент, заставне зобов'язання, квазі-конкуренція, кліринговий рахунок, коефіцієнт, контрольно-ревізійна служба, кридит, лізінг, нееквівалентний обмін, рахунок-фактура, ризикменеджмент, ріелтер, стрінг, торговопромислова палата, форс-мажор, фючерна операція

Основний принцип групування матеріалу в курсі – систематичний. Наведемо приклади окремих завдань, які виконуються студентами заздалегідь і самостійно та повторюються на кожному занятті із змінним лише мовним матеріалом в них.

Завдання:

- I.
 - Написати твір-мініатюру за темою «Значення мови для розвитку економіки».
- II.
 - Підготувати тези з питань: «Українська мова у вищій економічній освіті». Характеристика понять «мова» і «мовлення» (спільне і відмінне). Справочництво, документознавство, діловодство (мета, завдання, предмет). 5. Поняття документа та реквізиту документа.
- III.
 - Укласти документи (записати): адреса, резюме, автобіографія.
- IV.
 - Дефініція слів: стагнація, аукціон, роялті, лімітувати, нетто, мораторій, анахронічний, ін'єкція, легітимний, колегіальний, ліцензія, комівоажер, рекет, діалектика, суб'єктивний, конвертований, радикальний, рантьє, кампанія, уїк-енд, ліквідність, мотель, аксесуар, раритетний.
- V.
 - Акцентування слів: факторинг, твірний, дистриб'ютор, тайнопис, творчачи, маркетинг, абикуди, текстовий, хлібний, хлібина,, цінник, ціновий, цигарковий, царина, чернетковий, одинадцять, назавжди, файловий, дебіт (об'єм), громаддя, громадський, грінки, язиковий, дбання, вибачний.
- VI.
 - Поставити іменники у родовому відмінку однини: капітал, банк, процес, документ, нотаріус, долар, нотаріат, паритет, патент, студент, Львів, Київ, Крим, Лондон, Вашингтон, дебет, розвиток, кабінет, інститут, квартал, потенціал, бізнес, номінал, реферат, акт (документ), супермаркет.
- VII.
 - Ввести у контекст слова: наглий, замовити, адреса, обсяг, прибуток.
- VIII.
 - Скласти речення з кожним словом: гривна – гривня, пам'ятник – пам'ятка, тактовний – тактичний.
- IX.
 - Дібрати українські відповідники-синоніми до слів: бартер, пролонгувати, спонсор, аргумент, аукціон, лімітувати, пріоритет, локаут, лаконічний, ратифікація, дефініція.
- X.
 - Скласти по два речення з кожним із поданих слів, вживши їх у родовому відмінку: термін, апарат, акт.

XI.

- Дібрати правильні українські відповідники до калькованих фразеологізмів: грошей кури не клюють, бархатний сезон, за дурні гроші, під відкритим небом, взяти себе в руки, крутитися як білка у колесі, потирати руки, вішати лапшу на вуха, жарті в сторону, брати хабарі, лінь найшла.

XII.

- Розтлумачити фраземи: золоте дно, не вартий ламаного гроша, жити не хлібом єдиним, акції падають, вмочити пальці, сізифова праця, дістати облизня, іти в одній упряжці, сидіти по хуторах, нести на вітар, галицька точність.

XIII.

- Назвати вислови, що не є суржиковими: здавати екзамени, прийдешні свята, беззаперечні докази, бігло, з фінансового боку, інвестиційні вклади, існуючі ціни, купівля – продаж, крига скресла, любою ціною, об'явити недійсним, два відсотки, сто гривнів, чинне законодавство, мова йде про, по імені і по батькові, за фахом фінансист, поступати в продаж, прийнятні ціни, ріст цін, робочий час, робочі години

Отже, предметом вивчення практичного курсу української мови є мова фахової галузі (у тому числі, мовні стереотипи – етикетні вислови, мовні кліше, терміни і професіоналізми – як головний компонент цієї мови).

Метою вивчення спецкурсів «Основи культури спілкування», «Культура професійного мовлення» є формування культури комунікантів, ціннісних орієнтацій у спілкуванні, етикету. Для майбутніх фахівців з економіки культура усного й писемного мовлення є не лише відображенням їх толерантності, вихованості, інтелігентності, чистоти думок, висловлювань та вчинків. Вона визначає загалом культуру його праці й, що важливіше, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в усіх сферах мовленнєвої діяльності: від приватного спілкування до спілкування у державній площині.

Метою вивчення спецкурсів з інформатики, зокрема спецкурсу «Медіаграмотність», є обговорення місця та значення медіаосвіти (як частини освітнього процесу, спрямованої на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа) в розвитку громадянського суспільства в Україні, популяризація медіаосвіти як серед пересічних громадян, так і у професійному середовищі, визначення основних проблем та перспектив розвитку медіаосвіти в Україні, обмін досвідом, мотивація до подальшої роботи в галузі медіаосвіти для формування медіаграмотності всіх учасників освітнього процесу.

Важливо у зміст курсів (такого або такого типу) включати вивчення мови емоджі. Емоджі (Emoji) – це спеціальна графічна мова ідеограм та смайлів, яку використовують для вираження емоцій в інтерактивному спілкуванні, на веб-сайтах. Є випадки, коли зрозуміти розмову повністю можна тільки з використанням жестів та інтонації, що у спілкуванні через Інтернет чи месенджери складно, оскільки спілкуючись текстовими способами, неможливо побачити і почути свого співрозмовника.

Велика кількість маркетологів активно використовують популярні картинки, щоб встановити довірчі відносини з покупцями. Були проведені аналітичні дослідження, де виявилось, що багато брендів в соціальних мережах використовують в публікаціях емоджі. Відповідно майбутні фахівці економічних спеціальностей мають опанувати мову візуальних емоцій та набути вміння використовувати цю мову для професійного спілкування.

Необхідним з огляду на цифрову економіку є вивчення загального курсу «Інформатика», а також спецкурсів «Інформаційно-комунікаційні технології», «Цифрові технології в галузі» та подібні до них. Метою їх вивчення є не лише набуття компетентності в галузі інформаційних технологій та опанування спеціалізованим у галузі економіки програмним забезпеченням. В контексті підготовки майбутніх фахівців з економіки та формування в них культури професійної комунікації їх вивчення покликане сформувати навички коректної реєстрації у соціальних мережах, уміння електронного спілкування (чати, е-листування, створення авторських блогів тощо), організації відеозустрічей, уміння спільної роботи над проектами з використанням хмарних сервісів тощо.

Висновки. Отже, для формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах ІОС ЗВО важливими є курси економічного спрямування, які впливають на формування фахової термінології, здатність оперувати й сприймати фаховий матеріал та рівень сформованості процедурної складової культури професійної комунікації, а також курси української мови (за професійним спрямуванням), «Культура професійного мовлення», «Медіаграмотність», «Інформаційно-комунікаційні технології», «Цифрові технології в галузі», завдяки яким відбувається формування аксіологічної, теоретичної, професійно-термінологічної та особистісної складових.

Їх вивчення відбувається в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО через розробку електронних курсів, використання інформаційних технологій (електронних, дистанційних, мобільних) для спілкування, організації онлайн навчання і самонавчання.

За результатами дослідження сформульовано *практичні рекомендації викладачам* для формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО: робити постійні ціннісні настанови та мотивувати майбутніх фахівців з економіки до якісної професійної комунікації; сприяти усвідомленню студентами мовних цінностей суспільства; здійснювати активний пошук нових активних \інтерактивних методів і прийомів

навчання з урахуванням розвитку ІТ-засобів та можливостей самого інформаційно-освітнього середовища ЗВО; гнучко використовувати групові форми навчання; активно використовувати сюжетні завдання (кейси) для розвитку навичок професійної комунікації; організувати наскрізне навчання мови за рахунок міжкафедральних зв'язків.

Список використаних джерел

1. Semenog O., Yurchenko A., Udovychenko O., Kharchenko I., Kharchenko S. (2019). Formation of Future Teachers' Skills to Create and Use Visual Models of Knowledge. *TEM Journal*, 8(1), 275-283.
2. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. *Ділове спілкування*. Івано-Франківськ : «Лілея- НВ», 2015. 160 с.
3. Бадер В. І. *Електронна лінгводидактика : стан і перспективи*. Луганськ : Видавництво Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2012.
4. Бастун М. В. *Діалогічні методи розвитку культурологічно орієнтованої комунікації. Діалогічність як форма існування і розвитку особистості* / за заг. ред. Г. О. Балла, М. В. Папучі. Ніжин, 2007. С. 178–194.
5. Биконя О. П. *Навчання майбутніх економістів ділових усних та писемних переговорів англійською мовою* : автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.02/ Київськ. нац. лінгв. унів. Київ, 2006. 21 с.
6. Бондаренко Г. П. *Методика навчання студентів економічних спеціальностей української наукової термінології в умовах східного регіону України*: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2008. 260 с.
7. Бородіна Н. С. *Наукові засади професійного засвоєння лінгводидактичної термінології студентами філологічних факультетів* : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 2007. 283 с.
8. Вахницька М. Г. *Професійно-мовленнєва підготовка педагогонефілолога в умовах багатомовності* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання». Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2007. 23 с.
9. Власюк І. В. *Формування професійно-термінологічної компетентності бакалаврів економіки у вивченні фахових дисциплін*. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. 143 с.
10. Горіна Ж. Д. *Розвиток українського розмовного мовлення студентів національних груп нефілологічних факультетів вищих навчальних закладів південного регіону України*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2001. 268 с.
11. Дроздова І. П. *Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ* : монографія. Харків : ХНАМГ, 2010. 319 с.
12. Мудрик А. В. Коммуникативная культура учителя. *Мир психологии*, 1996. № 3. С. 42–45.
13. Набока О. Г. *Професійно-орієнтовані технології навчання у фаховій підготовці майбутніх економістів: теорія і методика застосування* : монографія. Слов'янськ : Підприємство Маторін Б. І., 2012. 303 с.
14. Надолінська А. С. *Формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 Теорія і методика навчання (українська мова) / Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2012. 236 с.
15. Назаренко Н. С. *Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2008. 259 с.
16. Отрошенко Л. С. *Професійна компетентність економіста-міжнародника: технології формування*. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 71 с.
17. Поясок Т. Б. *Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів* : монографія / за ред. док. пед. наук, проф. С. О. Сисоєвої. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2009. 348 с.
18. Прокопенко Л. І., Горіна Ж. Д. *Українська мова за професійним спрямуванням*. Одеса : ПНЦ АПН України – М.П.Черкасов, 2005. 123 с.
19. Рукас Т. П. *Формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів* : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання / Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ, 1999. 19 с.
20. Семенов О. М. *Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів. Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. С. 266–270.
21. Семенюк О. А., Парашук В. Ю. *Основи теорії мовної комунікації*. Київ, 2009. 276 с.
22. Сотер М. В. Сутність поняття «міжкультурна комунікація». *Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2016. Вип. 69. С. 73–78
23. Стахів М. *Український комунікативний етикет*. Київ : Знання, 2008. 245 с
24. Стрельников В. *Проектування професійно-орієнтованої дидактичної системи підготовки бакалаврів економіки*: монографія. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. 375 с.
25. Фільштейн Л. М., Журавльов В. М. Професійна культура в аспекті підготовки фахівців. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*, 2016. Вип. 29. С. 12-18.
26. Харченко І.І. Концепція формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки. *Фізико-математична освіта*, 2019. Випуск 4(22). Частина 2. С. 79-85.
27. Харченко І.І. Особливості організації інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти. *Фізико-математична освіта*, 2018. 1(15). Ч.2. С.134-138.
28. Харченко І.І. Особливості функціонування економічної термінології у ВНЗ. *Збірник наукових праць. Філологічні науки: синхронічний та діахронічний аспекти*, 2011. С. 192-200.
29. Харченко І.І. *Українська мова за професійним спрямуванням : програми практичних занять, завдання і рекомендації для самостійної роботи, тести для студентів денної та заочної форм навчання всіх спеціальностей*. Суми : вид-во СНАУ, 2010. 78 с.

30. Харченко І.І. *Українська мова за професійним спрямуванням: Словник професійної термінології*. Суми: вид-во СНАУ, 2012. 52 с.

References

1. Semenog O., Yurchenko A., Udovychenko O., Kharchenko I., Kharchenko S. (2019). Formation of Future Teachers Skills to Create and Use Visual Models of Knowledge. *TEM Journal*, 8(1), 275-283.
2. Avramenko O. O., Yakovenko L. V., Shyika V. Ya. *Dilove spilkuвання*. Ivano-Frankivsk : «Lileia-. NV», 2015. 160 s.
3. Bader V. I. *Elektronna linhvodydaktyka : stan i perspektyvy*. Luhansk : Vydavnytstvo Derzhavnoho zakladu «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka», 2012.
4. Bastun M. V. Dialohichni metody rozvytku kulturolohichno oriientovanoi komunikatsii. *Dialohichnist yak forma isnuвання i rozvytku osobystosti / za zah. red. H. O. Balla, M. V. Papuchi*. Nizhyn, 2007. S. 178–194.
5. Bykonja O. P. *Navchannia maibutnikh ekonomistiv dilovykh usnykh ta pysemnykh perehovoriv anhliiskoiu movoiu : avtoref. dys....* kand. ped. nauk: 13.00.02/ Kyivsk. nats. linhv. univ. Kyiv, 2006. 21 s.
6. Bondarenko H. P. *Metodyka navchannia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei ukrainskoi naukovoї terminolohii v umovakh skhidnoho rehionu Ukrainy: dys. kand. ped. nauk: 13.00.02 / Skhidnoukrainskyi natsionalnyi un-t im. Volodymyra Dalia*. Luhansk, 2008. 260 s.
7. Borodina N. S. *Naukovi zasady profesiinoho zasvoiennia linhvodydaktychnoi terminolohii studentamy filolohichnykh fakultetiv : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.00.02*. Kherson, 2007. 283 s.
8. Vakhnytska M. H. *Profesiino-movlennia pidhotovka pedahohaneofiloloha v umovakh bahatomovnosti : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.02 «Teoriia i metodyka navchannia»*. Kherson. derzh. un-t. Kherson, 2007. 23 s.
9. Vlasniuk I. V. *Formuvannia profesiino-terminolohichnoi kompetentnosti bakalavriv ekonomiky u vyvcheni fakhovykh dysyplin*. Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2015. 143 s.
10. Horina Zh. D. *Rozvytok ukrainskoho rozmovnoho movlennia studentiv natsionalnykh hrup nefilolohichnykh fakultetiv vyshchykh navchalnykh zakladiv pivdennoho rehionu Ukrainy: dys. ...* kand. ped. nauk: 13.00.02. Odesa, 2001. 268 s.
11. Drozdova I. P. *Naukovi osnovy formuvannia ukrainskoho profesiinoho movlennia studentiv nefilolohichnykh fakultetiv VNZ : monohrafiia*. Kharkiv : KhNAMH, 2010. 319 s.
12. Mudryk A. V. *Kommunikativnaia kultura uchytelia*. Myr psykholohyy, 1996. № 3. S. 42–45.
13. Naboka O. H. *Profesiino-oriientovani tekhnolohii navchannia u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh ekonomistiv: teoriia i metodyka zastosuvannia : monohrafiia*. Sloviansk : Pidpriiemets Matorin B. I., 2012. 303 s.
14. Nadolynska A. S. *Formuvannia leksykohrafichnoi kompetentsii u studentiv filolohichnykh spetsialnostei : dys. ...* kand. ped. nauk : 13.00.02 Teoriia i metodyka navchannia (ukrainska mova) / Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. K.D. Ushynskoho. Odesa, 2012. 236 s.
15. Nazarenko N. S. *Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh dokumentoznavtsiv u protsesi vyvchennia humanitarnykh dysyplin: dys. ...* kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv : Kyivskyi natsionalnyi linhvistychnyi universytet, 2008. 259 s.
16. Otroshchenko L. S. *Profesiina kompetentnist ekonomista-mizhnarodnyka: tekhnolohii formuvannia*. Sumy : DVNZ «UABS NBU», 2009. 71 s.
17. Poiasok T. B. *Systema zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh ekonomistiv : monohrafiia / za red. dok. ped. nauk, prof. S. O. Sysoievoi*. Kremenchuk : PP Shcherbatykh O.V., 2009. 348 s.
18. Prokopenko L. I., Horina Zh. D. *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam*. Odesa : PNTs APN Ukrainy – M.P.Cherkasov, 2005. 123 s.
19. Rukas T. P. *Formuvannia kultury dilovoho movlennia v maibutnikh inzheneriv : avtoref. dys....* kand. ped. nauk: 13.00.02 – teoriia i metodyka navchannia / Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P.Drahomanova. Kyiv, 1999. 19 s.
20. Semenoh O. M. *Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv. Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly : zb. nauk. pr. Kryvyi Rih, 2013. S. 266–270*.
21. Semeniuk O. A., Parashchuk V. Yu. *Osnovy teorii movnoi komunikatsii*. Kyiv, 2009. 276 c.
22. Soter M. V. *Sutnist poniattia «mizhkulturna komunikatsiia»*. *Pedahohichni nauky*. Kherson: KhDU, 2016. Vyp. 69. S. 73–78
23. Stakhiv M. *Ukrainskyi komunikativnyi etyket*. Kyiv : Znannia, 2008. 245 s
24. Strelnikov V. *Proektuvannia profesiino-oriientovanoi dydaktychnoi systemy pidhotovky bakalavriv ekonomiky: monohrafiia*. Poltava: RVTs PUSKU, 2006. 375 s.
25. Filshtein L. M., Zhuravlov V. M. *Profesiina kultura v aspekti pidhotovky fakhivtsiv*. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. *Ekonomichni nauky*, 2016. Vyp. 29. S. 12-18.
26. Kharchenko I.I. *Kontsepsiia formuvannia kultury profesiinoy komunikatsii maibutnikh fakhivtsiv z ekonomiky. Fyzyko-matematychna osvita*, 2019. Vypusk 4(22). Chastyna 2. S. 79-85.
27. Kharchenko I.I. *Osoblyvosti orhanizatsii informatsiino-osvitnoho seredovyscha zakladu vyshchoi osvity. Fyzyko-matematychna osvita*, 2018. 1(15). Ch.2. S.134-138.
28. Kharchenko I.I. *Osoblyvosti funktsionuvannia ekonomichnoi terminolohii u VNZ. Zbirnyk naukovykh prats. Filolohichni nauky: sykhronichni ta diakhronichni aspekty*, 2011. S. 192-200.
29. Kharchenko I.I. *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam : prohramy praktychnykh zaniat, zavdannia i rekomendatsii dlia samostiinoi roboty, testy dlia studentiv dennoi ta zaochnoi form navchannia vsikh spetsialnostei*. Sumy : vyd-vo SNAU, 2010. 78 s.
30. Kharchenko I.I. *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam: Slovnyk profesiinoy terminolohii*. Sumy: vyd-vo SNAU, 2012. 52 s.